

Kronikk:

Tjóðskaparstríðið –

Yvirtrýstventilur fyri tað sosiala eftirlitið í føroyska samfelagnum?

Niels Christian Nolsøe og Steen Visholm

Spurningurin, um tað er skilagott at gera seg leysan av ríkisfelagsskapinum ella ikki, er sjálvsagt av størsta týdningi. Sterku kenslurnar í tjóðskaparstríðnum, longsulin eftir frælsi og sjálvræði, og – fyri mong – vreiðin móttvegis dønum og teirra yvirvaldi, kann hinvegin eisini hugsast at virka sum burturbragð frá nøkrum meira átrokandi og ikki minni torførum trupulleikum. Trupulleikar og avbjóðingar, sum standa á skránni, óansæð um Føroyar eru partur av ríkisfelagsskapinum ella eru ein frælsur oyggjaflokkur langt úti í Altantshavinum, og tað er alt tað ófrælsið, sum kemur av sterku familjubondunum og religiøsu alliansunum. Hetta komu vit, í hvussu so er, at hugsa um aftaná arbeiðsráðstevnuna, ”Kompleksitet og fokus – um samstarv og leiðslu í organisatiónum og samfelag”, sum varð hildin við Gjógv í døgnum 2. til 5. februar 2011. Luttakararnir á ráðstevnuni vóru allir føroyskir leiðarar og konsulentar, meðan ráðstevnuleiðslan, sum báðir greinsskrivararnir vóru partur av, vóru triggir danir og triggir føroyingar

Á Gjáarráðstevnuni varð av og á ein ávísur figgindaskapur móttvegis ráðstevnuleiðsluni. Týðiligastur var hann móti donsku luttakarunum, sum vóru lættir at raka við tildømis at tosa føroyskt, sum tey ikki skiltu nógv av. Í fyrstu stórbólkasetuni mikudagin hildu fleiri, at um tey veruliga skuldu kann, hvat gekk fyri seg í bólkinum við at greiða frá sínum tankum, kenslum og fantasium, so kundu tey ikki lata seg órógva av at skula orða seg á einum øðrum máli enn sínum móðurmáli. Ongin kundtí tó sig seg vera tiknan á bóli av, at ráðstevnuleiðarin, tann eini av konsulentunum í stórbólkinum, var dani, og heldur ikki av orðaljóðinum í leiðbeiningini til stórbólkin, tá báðir upplýsingar stóðu at lesa svart upp á hvítt í lýsingarheftinum. Eftir stendur ein ávís andsøgn millum at melda seg til og gjalda fyri eina ráðstevnu við einum donskum ráðstevnuleiðara og so at halda fast við at tosa føroyskt. Aftaná 10-15 minuttir fór bólkurin aftur til tað samtykta ráðstevnumáli: danskt.

Í aðru stórbólkasetuni vóru nakrir av luttakaranum komnir í góðari tíð og farið varð undir at syngja felagssang, fyrst tveir tjóðskaparsangir og - beint áðrenn setanina - grindavísuna (”Raske drenge, grind at dræbe, det er vor lyst”). Hesin sangurin fekk ráðstevnuleiðaran at halda, at hann var grindahvalurin, sum bæði var ræðandi, tí tú sum grind mást doyggja fyri at gera nyttu fyri menniskjuni, og játtandi á tann hátt, at luttakararnir so onkusvegna máttu halda, at tað var nakað átbært við ráðstevnuni og ráðstevnuleiðaranum kortini. Tað var eyðsæð, at felagssangurin og felags øðin móti ráðstevnustjóranum gav teimum syngjandi eina góða, heita kenslu av felagsskapi og samanhaldi. Slíkar kenslur í bólkinum merkja tó, at fólk sleppa undan teimum meira fjøltáttaðu kenslunum, sum tey hava móttvegis hvørjum øðrum í bólkinum. Hatur og kærleiki, øvund og agg verður goymt burtur eina stund, meðan hildið verður saman móti felags figgindanum.

Í triðju og seinastu stórbólkasetuni fríggjadagin kom ein stórur partur av luttakaranunum ov seint, og tey tóku sær góða tíð at koma inn í bólkin á ein larmandi og eitt sindur respektleysan hátt. Tey hildu á at flyta stólarnar og vera ófriðalig, og ein luttakari, sum hevði eina umráðandi søgu at siga um viðurskiftini við sína familju, valdi at ganga ófriðaliga runt um bólkin, meðan hann tosaði. Hetta við at flyta stólarnar, koma ov seint, fara ov tíðliga og vera kropsliga ófriðalig kom ofta fyri á ráðstevnuni.

Samanumtikið: nógv ymisk sløg av mótstøðu móti ráðstevnuleiðsluni, øll tó sett fram uttan orð ella óbeinleiðis. Samsvarandi vóru fólk yvirhøvdur fólkalig og konstruktiv, tá tey orðaðu seg í teimum ymiskum arbeiðsbólkunum. Tað ber eisini til at lýsa hetta sum ein klovning ella eina ambivalenta støðu, sum gjørði seg galdandi á fleiri stigum: inni í tí einstaka, millum føroyingar og millum føroyingar og danir.

Danmark ella ei – tað eru stórar avbjóðingar í einum lítlum oyggjasamfelag mitt í Atlantshavinum:

*Ein týðandi partur av grundarlagnum fyri einum demokratiskum samfelagi er, at tann einstaki, tá hann ella hon er myndug(ur), sjálvur avgerð egin viðurskipti. Modernitetur merkir í hesum sambandi, at tann autoritetur sum familjan (pápin/foreldrini) áður hevði yvir tí einstaka, nú verður givin víðari til tann einstaka. Val av hjúnarfelaga/sexpartnara, val av religión og politiskari sannføring og val av útbúgving og starvi er avgerðin hjá tí einstaka. Í samband við ymisk demokratisk val skal tann einstaki fylgja síni sannføring og ikki lata seg stýra av familjubondum ella øðrum bondum og ei heldur taka móti øðrum sløgum av mutri. Við hesum frælsinum fylgir stór ábyrgd og ofta eisini ein kensla av einsemi. Tað er so prísurin fyri frælsi.

*Í teimum flestu modernaðu og postmodernaðu samfeløgnum er individualiseringin knýtt at stórbýnum, har umstøðurnar eru av slíkum slag, at fólk yvirhøvdur ikki kenna hvønn annan og sostatt eru anonym og fremmand fyri hvørjum øðrum.

*Anonymitet kann føroyska samfelagið ikki bjóða, og anonymitetur er í mongum førum ein fortreyt fyri, at tann einstaki kann kenna seg frían, uttan alsamt at skula taka fyrilit fyri, hvat onnur halda um ein. Tørvandi anonymitetur ella tað sosiala eftirlitið er við øðrum orðum ófrælsi, sum viðførir frustratióin. Prógvið fyri hesi hypotesu eru allir føðingardagarnir, brúðleypini og jarðarferðirnar, sum føroyingar í størri og minni mun kenna seg noyddar at mæta upp til, umframt alt tað, sum føroyingar lata vera við at gera, tildømis at luttaka opið í almenna kjakinum. Tað krevur tísskil meira dirvi at siga sína hugsan, um hon annars er eitt sindur øðrvísi enn hjá teimum flestu.

*Tá øll kenna øll er lættast, at øll eru eins. Í øllum samfeløgum kenna menniskju tryggleika við menniskju, sum eru líka sum tey sjálvi og gerast nervøs av teimum, sum eru øðrvísi. Fjølbroytini – ein av keldunum hjá kreativitetinum – hvørvur, og samfelagið gerst einstáttað og keðiligt. Og tey, sum eru øðrvísi – t.d. bohemar, listafólk, samkynd, einlig, brekað og arbeiðsleys – hava lyndi til at verða útihýst. Eftir er risafamiljan við annaðhvørt brúðleypi, barnadópi, rundum føðingardeggi ella jarðarferð hvønn sunnudag.

*Arvasyndin hevur ítøkiligán týðning í Føroyum. Øll verða vigað eftir, hvørjari familju tey koma frá (slagið). Tað, sum forfedrarnir gjørdu (ella tað onnur halda um ella, hvussu onnur tulka hesar gerðir) kann á tann hátt – bæði fyri tað góða og tað ringa - verða avgerandi fyri eins lagnu á oyggjunum.

*Føroyar eru fongdar við einum slagi av vinarligari korrupsión, sum stavar frá teimum óteljandi familju- og øðrum bondum, sum eru millum fólk á oyggjunum. Meritokrati (har vitan, førleikar og avrik er avgerandi), sum hevur tikið yvir í øllum størri, vitanarbaseraðu samfeløgum, hevur í Føroyum minni at siga enn familju- og vinarbond.

*Sjálvt um tað er lættast at vera eins, hvørvur atdráttarmegin at tí fremmenda og tí, sum er øðrvísi, ikki. Tað ger ungdómurin hinvegin. Føroyar hava trupulleikar við at halda fast í teimum ungu, ella at syrgja fyri, at tey koma aftur og brúka tað, tey hava lært, heldur enn at gifta seg og búseta seg uttan fyri Føroyar.

Í staðin fyri opið og kritiskt at viðgera hesar truplu avbjóðingar, verða kenslur og orka frá hesum avbjóðingum førd yvir á viðurskiptini millum Føroyar og Danmark, sum harvið verður og heldur á at vera eitt tað mest týðandi trætumálið millum føroyingar.

Ógvusliga sosiala eftirlitið er partvíst ein trupulleiki, tí tað kúgar legitim og meinaleys ynskir og tørvir hjá føroyingum. Sínamillum hjálpin og stuðulin, sum er góða síðan við familjubondum og øðrum siðbundnum netverkum, er ikki ókeypis. Hon verður goldin við kúgan av frælsi, skynsemi, falsloysi og sjálvræði.

Ógvusliga sosiala eftirlitið er partvíst ein trupulleiki, tí tað skapar ineffektivitet og vánaligan trivnað á arbeiðsplássum og á stovnum. Í staðin fyri at seta, flyta fram og koyra fólk eftir útbúgving, førleikum og dugnaskapi, verða familju- og onnur bond ofta tikin fram um. Tað ávirkar effektivitetin og motivatióinina – hví vinna sær meira kunneika, tá tað kortini eru familjubond ella tilknýti til samkomu ella politiskan flokk, sum avgerð, hvør fær starvið ella verður fluttur fram?

Tá ið avtornar eru flestu føroyingar í tvídrátti millum siðbundnu føroysku virðini og atráttarmegina frá tí modernaða, sum Danmark í ávísan mun, men eisini UK, USA o.s.fr. standa fyri. Føroyingar tíma ikki at dansa føroyskan dans og ganga til barnaføðingardagar allan sólarringin. Føroyingar vilja eisini eta brunch, drekka italienskt vín, ganga øðrvísi klødd, síggja nýskapandi list, uppliva provokerandi sjónleik, lurta eftir lögnum rokktónleiki, surfa á internetinum v.m.

Seinastu tíðina er almenna kjakið í Føroyum vorðið meira opið. Fleiri enn Tordenskjolds soldátar hava luttikið, og tey siga sína meining meira opiða enn vit hava upplivað áður. Um vit bara hava eitt sindur rætt í okkara hugsan, at frustratióin yvir sosiala eftirlitið í tí lítla oyggjasamfelagnum úti í tí stóra Atlantshavinum føðir sterku kenslurnar í tjóðskaparstríðnum, er brúk fyri meira opnum kjaki við enn fleiri djørvum luttakarum. Eitt opið kjak um óhepnu avleiðingarnar av sosiala eftirlitinum og støðutakan til hesar spurningar: meritokrati ella vinar- og kenningarpolitikk, opið kjak ella sjálvsensurur við happening av fólki, sum hugsa sjávtøðugt ella liva eitt sindur øðrvísi, fjølbroytni ella tað einsháttaða og partíska, og djarvt gløggskygnið ella ræddar kenslur í politiska kjakinum. Tá kunnu vit hyggja sakliga á tjóðskaparstríðið.